

Владета ПЕТРОВИЋ
Дејан БУЛИЋ
Историјски институт
Београд

ПРОБЛЕМ УБИКАЦИЈЕ СРЕДЊОВЕКОВНОГ РУДНИКА*

Анстракт: Положај средњовековног града Рудника још увек није прецизно утврђен. Бројни материјални трагови, подаци из писаних извора и локална топономастика, указују на неколико могућих локација на којима треба тражити централно средњовековно градско насеље на планини Рудник. Циљ овог рада је да предочи и сучели резултате досадашњих истраживања и укључи у решавање овог проблема неке до сада недовољно коришћене изворе.

Кључне речи: Рудник, Рудничисте, Мајдан, Краснојевици, Градови, средњовековна рударска градска насеља, градски метох

Планина Рудник, највиша планина Шумадије, издваја се по мноштву рудокопа у којима се врши готово непрекидна рударска производња од праисторије до данашњих дана.¹ О интензитета и дуготрајности рударских активности на овом подручју сведочи низ

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Српске земље у раном средњем веку* (Ев. бр. 147025).

¹ У преисторијско доба Рудник је био најпре мајдан горског кристала, а затим оксидне и сулфидне руде бакра. Током римске епохе на Руднику су се налазили првенствено рудници олова и сребра. Између касне антике и првог помена Рудника у историјским изворима немамо никаквих трагова, али на некакав облик рударења указује словенски назив за планину Рудник. Сребро ће бити главни производ и током средњовековне епохе, а у топионичарском процесу испут су се добијале велике количине олова. Током средњег века Рудник је давао више бакра него ма који рудник у Србији; упор. М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 565 (=Динић, *За историју*). У каснијем периоду настављена је експлоатација бакра а започето је са експлоатацијом гвоздене рудаче. Више о рударству на Руднику погледати: Б. Јовановић, *Прљуша – Мали Штурац, Праисториски рудник*

топонима, оронима и хидронима,² као и бројни материјални трагови који, на жалост, нису, изузев појединих објеката, систематски и стручно истражени. Иако су прва археолошка истраживања на територији Србије, извршена управо на Руднику, делатност знаменитог Јанка Шафарика није настављена, те су многи од поменутих трагова нестали током претходног столећа, чиме је у великој мери отежано давање одговора на питање да ли постоји континуитет између средњовековног и османског града Рудника и уколико не, када је и зашто насеље пресељено.³

Један од главних разлога који је, по нашем мишљењу, навео истраживаче да трагају за средњовековним градом на месту различитом од оног на коме се налазило турско насеље, су велике промене које су настале током Првог и Другог српског устанка у мрежи насеља на овом простору.⁴ Тада је последњи пут страдало турско насеље које се налазило

бакра и горског кристала на Руднику, ЗРНМЧ 18 (1988) 5-12 (=Јовановић, *Прљуша*); В. Богосављевић, *Покретни материјал са праисториског рудника на Малом Штруцу*, ЗРНМЧ 18 (1988) 13-36; С. Душанић, *Организација римског рударења у Норику, Панонији и Горњој Мезији*, Историјски гласник 1-2, Београд 1980, 7-55; Simić, *Rudarska prošlost Rudničke planine u Šumadiji I-V*, *Rudarski glasnik* (1971) 1, 112-128; 2, 83-94; 3, 94-106; 4, 87-99; (1972) 1, 119-127; Б. Јовановић, Д. Мркобрад, *Истраживања старог рударства на Руднику*, Гласник САД 3 (1986) 77-83 (=Јовановић, *Истраживања*); Б. Јовановић, Д. Минић, Д. Мркобрад, *Споменици старог рударства и металургије на Руднику*, Гласник САД 4 (1987), 47-55 (=Јовановић, *Споменици I*); Б. Јовановић, Д. Минић, Д. Мркобрад, *Споменици старог рударства и металургије на Руднику II*, Гласник САД 5 (1989) 33-41 (=Јовановић, *Споменици 2*); Б. Јовановић, Д. Минић, Д. Мркобрад, *Споменици старог рударства и металургије на Руднику III*, Гласник САД 6 (1990) 44-54 (=Јовановић, *Споменици 3*); И. Поповић, *Експлоатација сребрне руде и пут до финалних производа*, Античко сребро у Србији, Каталог изложбе, Београд 1994; Срђан Катић, *Рудник под османском влашћу у XV и XVI веку*, Историјски часопис 55 (2007) 133-155 (=Катић, *Рудник*).

² Овде ћемо навести само неке: Бакарно гувно, Бушинци, Сребреница, Златарица, Шажбине, Штурац, итд; упор. V. Simić, *Rudarska prošlost Rudničke planine u Šumadiji I*, *Rudarski glasnik* 1 (1971) 114-116.

³ Посебну захвалност дугујемо Мирославу Марковићу, Радошу Петровићу и Александру Исаиловићу на помоћи у теренским истраживањима.

⁴ Током Првог српског устанка Брусница је постала главно место у рудничком округу. Када су 1813. године Турци опет заузели ово подручје, муселим се није вратио у град Рудник, већ се настанио у Брусници. Брусница је остала центар ове области и након Другог српског устанка, све до 1856, када су ово насеље и окружне власти премештене на место Дивље поље које је 1852. године саветник кнеза Милоша Стеван Книћанин одредио за центар новог насеља. Нова варош је добила

на месту познатом као Градови, у изворишном делу Јасенице. Премештање насеља на суседни вис изнад изворишта Златарице, као и многобројни трагови рударске делатности и насеља широм овог подручја дали су подстрек мишљењу да је до сличних појава долазило и у прошлости. С друге стране, не смемо заобићи ни народну традицију везану за различите локалитете, као ни предања о пресељењу насеља са Рудничког града у Градове и о постојању великог рударског града код извора Гушева.⁵

Мишљење да се централно насеље овог рударског подручја налазило на различитим локацијама током античког, средњовековног и модерног доба, први је изнео Јанко Шафарик, чија су истраживања оставила дубок траг на сва каснија проучавања историје Рудника и његове околине. Проучавање објеката на терену није настављено, али традиција која је сачувана код Јакова Лукаретића⁶, да је деспот Ђурађ Бранковић сахрањен у Кривој Реци⁷, многе је подстакла да предузму ископавања, илегална или легална, са циљем да се пронађе његов гроб. Тако су прва археолошка истраживања након 1865. године, извршена приликом једног сличног покушаја. Њих је 1930. године обавио фотограф Благоје Ђорђевић о чему је извештај дао Ђорђе Мано-Зиси који је вршио надзор и сам учествовао у ископавању.⁸

Недостатак поузданих и чврсто утемељених знања о обиљу материјалних трагова на терену имао је за последицу да су се

име Деспотовица по истоименој реци, да би 1859. била преименована у Милановац; упор. Ј. Мишковић, *Опис Рудничког округа*, Горњи Милановац 2007, 105-106 (=Мишковић, *Опис*); М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 348 (=Милићевић, *Кнежевина*).

⁵ Сачувана су предања да се стара варош преселила у поток Јасеницу због силног ветра који је носио кровове са кућа чак до села Заграђа, код Острвице, и да је некад постојала велика рударска варош између Плужинске и Краснојевачке реке, код извора Глушева; упор. Мишковић, *Опис*, 220-221; Милићевић, *Кнежевина*, 314.

⁶ Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa. Libri quattro*, Venetia 1605, 102. На основу података да је деспот Ђурађ Бранковић "sepelito in Krieuagiesca" сачуване код Лукарија, К. Јиречек изводи закључак да се деспотов гроб налази на Руднику, „у цркви Криве Ријеке, у шуми испод рударског места Рудника, на горњем току реке која се и данас зове Деспотовица"; упор. К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1988, 384. Детаљније о проблему где је сахрањен деспот Ђурађ погледати М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 496.

⁷ Поток Крива ријека извире испод Малог Штурца. Више села Мајдан састаје се са Краснојевачким потоком чинећи Мајданску реку; упор. Милићевић, *Кнежевина*, 343.

⁸ Ђ. Мано-Зиси, *Рудник*, Старинар 6 (1931) 137-139.

истраживања рударске активности на Руднику заустављала на анализи бележака путописаца и вести из писаних извора различите провенијенције. Ситуација се донекле изменила осамдесетих година прошлог века, након што су покренута археолошка рекогносцирања, усмерена првенствено на трагове старог рударења.⁹ Међутим, првобитни полет археолошких истраживања прекинут је пред крај исте деценије, а да су претходно регистровани тек поједини инфраструктурни, привредни, стамбени и јавни објекти (насеље, комуникације, некрополе, цркве) и није извршена прецизна убијација средњовековног градског насеља.

У средњовековним писаним изворима, поред градског насеља и планине, назив Рудник се односио и на читав просторни комплекс, на коме су се налазили цехови са пратећим објектима (топионичарским постројењима и постројењима за припрему руде) и насељима у којима су живели рудари.¹⁰ Још је Феликс Каниц запазио да “*према средњовековним српским повељама изгледа да се име Рудник односило на све копове на Штурцу, укључујући и оне око Мајдана*“.¹¹ У исто време један део зоне рудокопа се налазио на подручју градског земљишта, тј. јасно омеђеног градског дистрикта, метоха.¹² Северна граница Рудничког метоха

⁹ Пројекат истраживања старог рударства и металургије на Руднику започет 1980. године водио је Археолошки институт у сарадњи са НМ из Чачка, Заводом – Краљево и НМ из Краљева.

¹⁰ То је био случај не само са Рудником, већ и са Новим Брдом, Трепчом и Јањевом. Више о овој теми погледати: С. Ћирковић, Д. Коваћевић-Којић, Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002, 57.

¹¹ Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, Београд 1987, 451.

¹² Своје метохе су, поред Рудника, сигурно имали Штип, Ново Брдо и Призрен. Непосредна околина града била је потчињена градским властима и називала се *градски метох*. У оквиру градског метоха земљиште је било добро обрађено и по правилу ту су се налазили многобројни виноградни, вртови, воћњаци, док је њива било мало и то изгледа више према периферији градског метоха. Граница метоха се простирала на неколико километара од града. У случају Призрена међе метоха су местимично допирале два до три километра од града, а највише шест. У оквиру метоха могла су се налазити села. Тако је штипски метох обухватао сигурно село Вардишта а врло вероватно још и села Киселицу и Бању. Више о овој теми погледати: С. Ћирковић, *Штип у XIV веку*, Зборник на трудови посветени на академиот Михаило Апостолоски по повод 75-годишнината од животот, Скопје 1986, 25-36; М. Благојевић, *Град и жупа – међа градског друштва*, Социјална структура српских градских насеља (XII-XVIII), Смедерево-Београд 1992, 67-83; М. Благојевић, *Српска средњовековна држава и целина сеоског земљишта*, Зборник МС за историју 44 (1991) 8-9.

највероватније је допирала до данашњег села Војковаца док би јужну границу требало тражити на средишњем делу токова Црнућке и Каменичке реке, простору на коме су се граничила насеља градског метоха, **Бџлоуки, Продановци, Каменица** и **Шоумени**, са поседом манастира Св. Ђорђа на Враћевшници који су чинила села **Вракквштица Горња** и **Долна, Граховић, Коњуша** и **Брџова**.¹³ Сва горе поменута места су у исто време била и део баштине великог челника Радича Поступовића.¹⁴ Седиште његових поседа у рудничком крају било је у двору који се налазио у селу Белући. Данас на ширем простору планине Рудник не постоји насеље ни топоним Белућа, али се у народу сачувало предање да се данашња Црнућа, село у јужној подгорини Рудника, некад звало Белућа.¹⁵ Оквирна убикација овог насеља у близину села Горње Црнуће не коси се са чињеницом да је ово село након челникове смрти припало манастиру Враћевшници. Села чије је приходе манастир уживао, још за Радичевог живота, Горња и Доња Враћевшница, Граховац и Коњуша, груписана су са обе стране Груже, између ушћа Црнућке и Каменичке реке, те се и Белућа, уколико се налазила у атару села Горње Црнуће лако могла уклопити у ову територијалну целину.¹⁶ Средњовековно село

¹³ Повеле које је издао деспот Ђурађ Бранковић великом челнику Радичу Поступовичу и митрополиту Венедикту, у којима се помиње градски метох и наведена села, објављене су у: Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, титици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА 3 (1890) 3, 5-6. (= *Споменик СКА 3*); С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 333-335, 755-756. Напис из манастира Враћевшнице, који представља препис оснивачке повеље настао у 18. веку објављен је у: М. Ђ. Милићевић, *Манастири у Србији*, Гласник СУД 21 (1867) 31-32 (=Милићевић, *Манастири*).

¹⁴ Више о поседима великог челника Радича Поступовича видети: Г. Шкриванић, *Властелинство великог челника Радича Поступовића*, ИЧ 20 (1973) 125-136; Б. Челиковић, *Властелинство манастира Враћевшница и поседи великог челника Радича у рудничком крају*, Рудничко-таковски крај, Горњи Милановац 2005, 85-92 (=Челиковић, *Властелинство*).

¹⁵ М. Динић, *Област централне Србије у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 62. Видети и: М. Драгић, *Гружа*, Насеља српских земаља 10, Београд 1921, 332-335 (=Драгић, *Гружа*).

¹⁶ Земља која је припадала манастиру Враћевшници, у 19. веку се простирала северно од села Прњавор и са њом су се граничили атари села Прњавора, Липовца, Каменице, Доње и Горње Црнуће. Горња Враћевшница се налазила у атару данашњег села Прњавор, док је Доња Враћевшница данашња варошица Враћевшница. Село Граховац већина аутора поистовећује са данашњим засеком Мајдана Краснојевцима, изузев Борисава Челиковића који га идентификује као

Каменица се највероватније налазило у атару данашњег села Каменице, на Каменичкој реци, узводно од данашњег насеља.¹⁷ У атару истог села налази се и Шумелски поток и потес Шумел, где можда треба тражити село Шумени.¹⁸ О селу Продановци немамо других података изузев да је било део Рудничког метоха и баштине Радича Поступовича, те његова убикација у овом тренутку није могућа.

Велики део насеља која су се налазила у оквиру градског метоха, највероватније је био настањен рударима, с обзиром на то да се простор који је обухватало градско земљиште у значајној мери поклапао са простором око Великог и Малог Штурца површине од око 16 km² на коме су се вршили најинтезивнији рударски радови. Највећа концентрација

Грабовац у близини Груже. Индикативно је да се у близини манастира Враћевшнице, у атару села Прњавор налази потес Граовац. Убикација непознатог насеља Граховац на овом потесу значила би померање границе између Островичке и Борачке власти нешто северније од реке Груже, те би Борачкој власти припадао и узак појас уз ушћа Шапровачке и Манастирске реке. Село Коњуша и данас се налази на двома косама које иду од Шареног камена на Јешевцу, а између којих је поток Коњушара. Поред наведених села, Враћевшници је челник доделио и село Брезову за које не знамо где се тачно налазила. Једна могућност је да је Брезова идентична са селом Брезовицом која се налази западно од данашње варошице Рудник, чему у прилог иде и податак да је друго име села Брезова Горња Брезовица на који наилазимо у турском попису из 1528. Друга могућност је да је поменуто село идентично са Брестовом из натписа у Враћевшници. У натпису у манастиру Враћевшници, који представља препис старе повеље начињен у 18. веку, помиње се уз већ наведена села, и заселак Осјаци и село Брестова. Остатак текста у том и следећем реду је веома оштећен те се не види јасно да ли се Брестова налазила код Рудника. Такође, М. Ђ. Милићевић, који је објавио натпис, није био сигуран да се у истом делу текста повеље помиње и село Кукавље те је у заграду ставио и могућност другачијег читања - кџкю вџканскџ. Брестово, Кукавље и Брезова се не помињу у повељи којом је 1459. године деспот Ђурађ Бранковић доделио манастир Св. Ђорђа са манастирским селима градачком митрополиту Венедикту, али се наводи село Осјаци за које је у натпису у Враћевшници забележено да је припало великом челнику Радичу након замене коју је извршио са извесним Бранком Младеновићем; упор. *Споменик СКА* 3, 5; Драгић, *Гружа*, 280-282, 315-317; Милићевић, *Манастири*, 31-32; Ј. Мишковић, *Опис*, 109-113; Челиковић, *Властелинство*, 90-92. А. Аличич, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије. XV и XVI век II*, Чачак 1985, 237 (=Аличич, *Турски катастарски пописи* 2).

¹⁷ Код извора Диковине и данас се виде остаци гробља поред кога се налазила црква Кастун коју је по предању подигао Радич Поступовић; упор. Драгић, *Гружа*, 268-272.

¹⁸ Челиковић, *Властелинство*, 92; Мишковић, *Опис*, 310.

трагова рудокопа налази се западно и јужно од врхова Великог и Малог Штурца, а тросквишта у изворној области Јасенице, долини речице Деспотовице, Мајданске реке и у горњем току реке Сребренице.¹⁹ Током археолошких истраживања старог рударства на Руднику лоцирана су и делимично истражена два локалитета непосредно испод врха Великог Штурца, као и два рударска објекта у долини реке Јасенице.²⁰

Рударска делатност у долини Деспотовице и Мајданске реке није била предмет систематских истраживања, иако је значајне податке о њеним траговима дао још 1829. године Ото Дубислав Пирх, као и пола века касније Љубомир Клерих и Феликс Хофман.²¹ Главно интересовање

¹⁹ V. Simić, *Istorijski razvoj našeg rudarstva*, Београд 1951, 195-205, 195-196.

²⁰ Трновите лазине се налазе на стрмим северним падинама Великог Штурца, где је откривен рударски објекат, вероватно окно са прилазном рампом, могуће из средњег века. У непосредној близини на потесу Сенаковића ливаде ка долини реке Јасенице, откривена је зона старих рударских радова са левкастим свртњевима и халдиштима. Средњовековни јамски радови су видљиви и на југоисточним профилима на дневном копу модерног рудника, чије је коришћење иначе престало. У самој долини Јасенице, која је обезбеђивала неопходну количину воде, дрвета и грађевинског материјала (камен, глина, песак) за интензивну топониچارску делатност, евидентирана су шљакишта, пронађена рударска постројења али и видљиви бројни јазови дуж речних токова. Од више картираних рударских објеката истражена су два која су служила у металуршком поступку. На локалитету Долина Јасенице – пумпна станица пронађен је керамички материјал који се датује у 14. и прву половину 15. века. Други локалитет је Долина Јасенице – ушће Јаворића. Највећи део пронађеног покретног археолошког материјала, у првом реду грнчарије, носи карактеристике 16-17. столећа, док се један мањи број уломака, који је ту доспео спирањем, може датовати у ранији период, 14-15. век. Упор. Јовановић, *Истраживања*, 77-82; Јовановић, *Споменици 2*, 50-53.

²¹ Описе доносе: О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, Београд 1899, 143-145; Љ. Клерих, Ф. Хофман, *Привремено извешће у рударско геолошком погледу планине Штурца и старих мајдана на Руднику*, Српске новине бр. 23, 24, 27, 29, 30, 31 за 1875. годину. Пирх пише о Мајдану: „Рудничке планине леже готово у средини Шумадије и оне су право језгро и природна тврђава земље. [...] и дођосмо два сата северно од Бруснице, у село у некадању паланку Мајдан. Већ само име указује на близину знатних рудника. Ти рудници налазе се по сата више села, на десној ивици долине. [...] У самој долини налазе се рушевине читавог низа здања и топонице. На левој ивици долине налазе се рушевине неке врло старе цркве, сигурно још из српског доба. Штурац је удаљен од рудника мајданских, у првој линији, северно, само два сата; он лежи на југо-западној страни те велике планине.“ О долини Мајданске реке слично пишу и Клерих и Хофман: „Посматрајући даље шљакне оне што се у разним потоцима наоде, као Мимовцу,

истраживача било је усмерено на остатке рударских насеља који су нарочито многобројни на простору око Језера, Чесмице, Бездана и Мајданске реке.

Како је за рударске центре у Србији и Босни било карактеристично интензивно црквено градитељство, један од важних корака при убикацији средњовековног градског насеља је утврђивање броја и распореда средњовековних цркава. Од самог оснивања града у њему су постојале значајне колоније римокатоличког становништва, Саса, Которана и Дубровчана.²² Међутим, на основу дубровачке грађе не може се прецизно рећи колико се римокатоличких цркава налазило у самом граду. У различитим изворима се изричито помињу три цркве: Св. Стефан, Св. Влах, Св. Марија и Св. Фумија (Еуфемија). Црква Св. Марије није била обзидана 1432. године, а по својој прилици се налазила у комплексу самостана фрањеваца, који је могао бити подигнут за време Николе Алтомановића (1372). Како је у граду деловала братовштина Св. Трифуна, врло је вероватно да је, поред наведених цркава, постојала и црква или капела посвећена истом светитељу.²³

Вести о православним црквама у самом граду из периода пре турских освајања немамо. Први помен рудничке цркве посвећене Успењу Богородице потиче из 1626. године. Век раније, 1530. године, у турским пописима се помињу четири манастира у околини града на чијим су имањима Рудничани имали своје винограде.²⁴ Један од њих, манастир Св. Стефана код рудничког села Блазнаве, био је већ 1540. године напуштен.²⁵

красојевачкој и мајданској реци, у Мајдану поред друма идући од рудника Милановцу, код чесмица, у прлинским потоцима, код чесме, код Катре и у Јасеници, изводи се отуда ово, да су стари на тим местима, где су одма и топионице биле, топили поглавито олово а и бакар.“ О рударству на Руднику током 19. века погледати: В. Симић, *Из скораише прошлости рударства у Србији*, Београд 1960.

²² Приближно време формирања средњовековног насеља није спорно. М. Динић је мишљења да је краљ Драгутин населио Сасе и да је на тај начин започета рударска активност; упор. Динић, *За историју*, 557-558. О Дубровчанима у Руднику погледати: Б. Храбак, *Рудник под Штурцем и његова дубровачка несеобина*, ЗРМЧ 14 (1984), 5-86.

²³ Католичка парохија Рудника спомиње се у папском писму из 1303. године; упор. Динић, *За историју*, 561; С. Ћирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 246-7.

²⁴ Катић, *Рудник*, 136, нап. 20.

²⁵ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 179; Б. Челиковић, *Светилишта рудничког краја*, Крагујевац 1998, 177-180. (=Челиковић, *Светилишта*)

На терену до сада није идентификована ниједна од поменутих цркава. Остаци објеката за које се поуздано зна да су некада били цркве налазе се расути на више локалитета на подручју Рудничког, Мајдана и Градова. Судајући по концентрацији остатака сакралних објеката и некропола на релативно малој површини Рудничког, сасвим је разумљиво што је већина аутора везала средиште средњовековног насеља за овај простор.²⁶ Од три забележене, данас су видљиви остаци само једне цркве на локалитету „црквине“ коју окружују надгробни белези несумњиво из средњовековне епохе.²⁷ На њој су присутни елементи типични за црквене грађевине из периода 14. века, те Радомир Станић смешта њену градњу управо у то столеће или у прву половину следећег.²⁸

²⁶ Ј. Шафарик, Ј. Мишковић, М. Ђ. Милићевић, М. Радојевић и Б. Челиковић сматрају да се средњовековни град налазио на Рудничког; упор. *Извештај Др Јанка Шафарика из год. 1865. о његовом археолошком путовању*, Споменик СКА ХСВШ, Београд 1941-48, 257-268 (= *Извештај Др Јанка Шафарика*); Мишковић, *Опис*, 220 – 221; Милићевић, *Кнежевина*, 313-314; М. Радојевић, *Рудник у прошлости*, Београд 1971, 11-12 (= Радојевић, *Рудник*); Челиковић, *Светилишта*, 177-180. Д. Мадас је закључио да средњовековно градско насеље треба тражити на подручју Мајдана, док је М. Динић био мишљења да је турски Рудник имао континуитет са античким и средњовековним насељем; упор. Д. Мадас, *Резултати сондажних археолошких испитивања средњовековних локалитета у селу Мајдану на Руднику*, Рашка баштина 3, Краљево 1988, 217 (= Мадас, *Резултати сондажних археолошких истраживања*); Динић, *За историју*, 557.

²⁷ У народном предању и бројним путописима остала је незабележена, све до 1865. године и Шафарика који је дао основу цркве са надгробницима који је окружују; упор. Р. Станић, *Рушевине средњовековне цркве на Руднику*, ЗРМЧ 2 (1971) 13-26 (= Станић, *Рушевине*); *Извештај Др Јанка Шафарика*, 261.

²⁸ У питању је једнобродна грађевина са полукружном апсидом, скромних размера 10,93m x 6,74m. Храм је грађен од локалног ломљеног камена. Дебљина зидова местимично прелази 1m, а најбоље је очуван северни зид грађевине. Полуобличасти свод је био ојачан једним луком који су носили пиластри на бочним зидовима. Не постоје елементи који би указали на некадашње присуство куполе и нартекса. У просторима проскомидије запажа се присуство ниша. У унутрашњост цркве улазило се кроз отвор на западном зиду, док су унутрашњост цркве осветљавала три прозора. Фреско-ансамбл испуњавао је унутрашње површине зидова. Најкарактеристичнији елемент на цркви, који, уосталом, грађевину чини особеном и пружа значајан ослонац за утврђивање њених стилских обележја и даје могућност релативне датације, јесте по једна слепа аркада на спољним површинама бочних зидова. По облику аркада и њиховом изласку из равни зида црква подсећа на слична решења неколико цркава из 14. столећа. Детаљније о овој цркви погледати: Станић, *Рушевине*, 19-20.

Највећа црква на Руднику, димензија 21m x 11m, налазила се на једној заравни између Прлинског вуса и Ракића гроба на Рудничкишту, у непосредној близини данашњег стационара.²⁹ У време када је Шафарик обишао њене остатке, окруживало је старо гробље на коме је тада било видљиво 60 надгробника.³⁰

Коначно, трећа мала православна црква налазила се на јужној ивици старог гробља под Кељом, које се у народу назива „маџарско гробље“. Сада је готово уништена, а њени последњи остаци, делови јужног зида, срушиће се због поткопавања са северне стране где се налази каменолом.³¹

Поред цркава, које прате одговарајућа средњовековне некрополе са Рудничкишта потиче и остава српског средњовековног новца из времена цара Душана пронађена 1992. године. приликом изградње темеља за савремену цркву Св. Ђорђа, потес Дрење (Којовача).³² Остава похрањена између 1340. и 1345. године осликава мали део недовољно истражене рудничке ковнице.³³

Није без значаја и Шафарикова скица Рудника где је у близини храма земље мајке видео и „развалине старих римских кућа.“³⁴ Тешко да

²⁹ Нешто пре почетка осме деценије прошлог века, темељи ове цркве су раскопани и уништени; упор. Радојевић, *Рудник*, 11-12.

³⁰ *Извештај Др Јанка Шафарика*, 261.

³¹ Данас су на том месту видљиви само делови мањег броја надгробника; упор. Радојевић, *Рудник*, 12. За цркву крај гробља под Кељом, за чије остатке темеља зна и Станић, претпоставља се да је имала функцију гробљанске капеле; упор. Р. Станић, *Рушевине*, 20; Челиковић, *Светилишта*, 177-180.

³² Нивелишући терен и копајући ровове за темељ, избачена је већа количина фрагмената керамике, животињских костију, запечене земље, пепела гара и десет комада српског средњовековног новца од сребра. Приликом обиласка терена стручна служба Завода из Краљева је поред оставе прикупила грнчарски материјал који је опредељен у време 12-14 века; упор. А. Цицковић, *Остава Новца краља Душана са Рудника*, Оставе рудничко-таковског краја 3. Средњи век, Горњи Милановац 2009, 3-7 (=Цицковић, *Остава*).

³³ Од првобитних десет сребрних новчића четири се налазе у Музеју рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу, један у задужбини краља Петра I у Тополи и један у Народном музеју у Чачку; упор. Цицковић, *Остава*, 3-7. Из блиског времена је и позната остава новца и накита из Коштунића, похрањена између 1365. и 1371. године; упор. В. Радић, *Остава српског средњовековног новца из Коштунића*, У: Оставе рудничко-таковског краја 3. Средњи век, Горњи Милановац 2009, 8-17.

³⁴ *Извештај Др Јанка Шафарика*, 257-268.

су ови остаци заиста били из античких времена, посебно на простору где се континуирано вадила руда, већ би пре то били остаци каснијих насеобина, могуће из средњег века.

За разлику од Рудничашта, на коме је велики део трагова средњовековних објеката нестао под налетом изградње новог рударског насеља Колоније, у атару села Мајдан, уз остатке старог рударења, и данас су видљиви трагови неколико цркава и некропола. Детаљна рекогносцирања у атару овог насеља извршила је екипа Археолошког института,³⁵ док је археолошка ископавања током осамдесетих година вршио Димитрије Мадас.³⁶ Истражени су остаци три сакрална објекта и једног објекта спорне атрибуције.

Први од истражених објеката је црква у засеоку Краснојевици, у народу позната и као црква у *Саставцима*, коју помиње и М. Милићевић.³⁷ Реч је о малој једнобродној грађевини, димензија 9,2m x 5,3m, која је имала полукружну олтарску апсиду на источној страни и само један улаз, на западном зиду. Према стилским карактеристикама основе и пронађених фрагмената живописа градња ове цркве се може датовати у прву половину 14. столећа. Важно је истаћи да је у једном гробу, пронађен масивни сребрни прстен који се по својим стилским особинама може везати за исти период.³⁸ Недалеко од исте цркве пронађен

³⁵ Приликом археолошких рекогносцирања спроведених средином прошлог века, описана је Градина – Мајдан у засеоку Ђуревци, коју народ назива *Црквина*, као и три гробља; упор. Ђ. Бошковић, Б. Вуловић, М. Вуловић и Ј. Нешковић, *Археолошки споменици и налазишта у Србији II*, Београд 1956, 103, 187, 257 (=Бошковић, *Археолошки споменици*).

³⁶ Од 1980. године Завод – Крагујевац је покренуо истраживања планине Рудник, али је убрзо своје деловање ограничио на подручје села Мајдан са бројним засеокима, где постоје остаци више цркава и гробља, куле, једног утврђења и трагова рударења.

³⁷ Милићевић, *Кнежевина*, 313.

³⁸ Остатке мале властeosке цркве народ често назива црквом у Саставцима због тога што се у подножју узвишења на коме је црква саграђена састају Гушевачки поток и Мајданска река. Одржало се предање да је црква посвећена Св. Јовану, мада се народ окупљао око њених зидова о Св. Тројици - сеоској слави Мајдана. Истражена је њена унутрашњост, а само једном сондом позиционираном северозападно од цркве утврђени су основни облици сахрањивања на некрополи, као и постојање два хоризонта сахрањивања. Пронађени археолошки материјал, у првом реду уломци керамичких и стаклених посуда, може се везати за период 14-15. века. Налаз сребрног прстена потиче из гроба бр. 1 у југозападном делу цркве, испод надгробне плоче. Нађен је на дубини 0,5m, а на један метар дубине

је 1953. бронзани печат из 14. века са натписом „Lodomeri episcopi S. Tome“.³⁹

Друга црква у *Јазинама*, 2 km југоисточно од центра данашњег села Мајдана, саграђена је на малом платоу у чијој близини се налази гробље и шљакиште. Уз јужни зид цркве видљиви су остаци грађевине која је представљала некадашњи конак. Због одсуства археолошких налаза, црква је датована као касносредњевековна, само у смислу радне хипотезе.⁴⁰

У централном делу Мајдана у Јанковићима, на саставу Мајданске реке и Јазинског потока, леже остаци две грађевине око којих се налази

пронађен је један интактан скелет за чију сахрану су померене кости првосахрањеног покојника. Прстен, изразито масивне главе са урезаним монограмом највероватније је припадао првосахрањеном који је судећи по положају извесно био ктитор цркве. Није јасно зашто аутор за непознатог рудничког властелина, за кога претпоставља да је живео у првој половини 14. века, сматра да није ктитор и да гроб није лоциран на месту за донаторе, када је у ранијем извештају тврдио обрнуто. Сасвим је извесно по положају гроба да је реч о ктитору. Црква је данас највећим делом уништена јер су њени зидови булдожером порушени крајем седамдесетих година будући да је преко ње прошла траса пута. Надгробне плоче и данас су спорадично видљиве на површини земље. упор. Мадас, *Резултати сондажних испитивања средњовековних локалитета у селу Мајдану на руднику*, ГСАД 2 (1985), 197-199 (=Мадас, *Резултати сондажних истраживања*); Мадас, *Резултати сондажних археолошких испитивања*, 214-215.

³⁹ Печат се данас чува у Народном музеју у Београду. У време када је писан овај рад, печат није било могуће видети због реконструкције музеја. О њему је први писао М. С. Филиповић, *Насеља и порекло становништва Таковског среза*, 231. Међутим, он није дао тачну локацију на којој је пронађен. Приближно место налаза даго је у необјављеној грађи са пројекта: *Arheološka istraživanja na području regiona Kraljevo*, Документација Завода за заштиту споменика културе у Краљеву за 1981. годину, 4. Овом приликом се захваљујемо директору Завода за заштиту споменика Краљево Гордани Тошић која нам је омогућила увид у овај и остале извештаје о истраживањима локалитета на Руднику.

⁴⁰ Црква је једноставне правоугаоне основе, дим 12м x 7м са изразито малом олтарском апсидом и зиданом олтарском преградом. Јужно и западно од цркве налазе се остаци грађевине која је била подигнута уз цркву. Олтарска апсида је мала, а највећи део зидова је обрушен до нивелете садашњег терена или потпуно недостају, а унутрашњост цркве је разрована до нивелете здравице. Мадас помишља да је црква могла бити римокатоличка, на основу малих димензија апсиде са нишом и по снажној олтарској прегради. На 200 м северно од цркве регистровано је неколико надгробника. Више о овом локалитету погледати: Мадас, *Резултати сондажних испитивања*, 198; Д. Мадас, *Резултати сондажних археолошких испитивања*, 214-215.

пространо гробље са надгробницима у облику плоча и усадника грубе израде. На једном гробном белегу видљив је кратки натпис из 1846. године, што указује на дугогодишње коришћење гробља. Обе грађевине су лоциране на вештачкој тераси удаљене око 25m једна од друге.⁴¹ Прва од њих је једнобродна грађевина дим. 7,1m x 5m, са полукружном олтарском апсидом на источној страни и улазом на западном зиду. Индиректно, на основу облика основе и трагу озидане олтарске апсиде, може се претпоставити да је црква саграђена у 15. - 16. веку.⁴² Друга грађевина је четворостране, готово квадратне основе, димензија 7,6m x 6,2m, оријентисана север-југ. У објекат се улазило кроз два, накосо засечена отвора на јужном зиду. Положај апсиде на северном зиду навео је Д. Мадаса да закључи да је у питању римокатоличка црква, иако нема аргумената који говоре у прилог тези да је уопште реч о сакралном објекту.⁴³

Уз остатке цркава и некропола путоказ у тражењу средњовековног Рудника свакако нам могу бити и утврђења. Имајући у виду значај Рудника и рударског ревира око њега, као и чињеницу да су остала *саска места*, попут Новог Брда и Брскова, имала своја утврђења, за очекивати је да је ово рударско насеље такође имало своју тврђаву.⁴⁴

Локалитет под називом *Кула Орловића Павла* налази се у Красојевцима, у близини црве у Саставцима, и са њом је могао да чини јединствену временску и културну целину. Уз кулу, квадратне основе,

⁴¹ Мадас, *Резултати сондажних испитивања*, 198; Мадас, *Резултати сондажних археолошких испитивања*, 210-211.

⁴² Унутрашњост цркве је потпуно ископана 1930. године, а Мадас је 1985. године истраживао западни део цркве са две сонде. Сондирање није дало материја на основу којег би се дало одредити ком времену припада; упор. Мадас, *Резултати сондажних археолошких истраживања*, 211-212.

⁴³ На први поглед уочава се облик основе са неуобичајена два улаза на јужном зиду, оријентација објекта и посве мала, нефункционална апсида. Са друге стране, нема примера подизања православне и римокатоличке цркве једне поред других са заједничком употребом некрополе. Овде је најпре реч о профаном објекту. Искључили би смо и помисао на цамију, због оријентације ка северу и одсуства нишана; упор. Мадас, *Резултати сондажних археолошких испитивања*, 212.

⁴⁴ У писаним изворима се не помиње само утврђење иако се помињу рудничке кефалије. М. Динић сматрао је да је Островица била војно средиште рудничког краја. Томе у прилог иде и чињеница да је управном реформом деспота Стефана, она постала седиште *островичке власти*; упор. Динић, *За историју*, 569. Више о овој реформи погледати: М. Динић, „*Власти*“ у доба *Деспотовине*, Из српске историје средњег века, 219-227; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 1995, 252-253.

приближне величине 10m x 10m, са приземљем и спратом, налазило се, судећи по локалитету, веће насеље. Не види се, међутим, да ли је и само насеље било опасно бедемима.⁴⁵

Нешто јужније, на заравњеној купи код села Ђуреваца налазе се остаци малог феудалног утврђења изразито јаких бедема (на појединим местима њихова дебљина износи и 3,2m) и издужене, неправилне овалне основе, која је прилагођена суженом платоу и његовој конфигурацији. Дужина утврђења по оси исток - запад је 43m, док је највећа ширина 22m. Истакнуто место имала је снажна кула кружне основе на западној страни локалитета, одакле се пружао изванредан поглед на околину, нарочито према југу. На основу керамичког материјала, локалитет се може датовати у 14-15. столеће.⁴⁶

Наведена утврђења су највероватније припадала систему утврђења који је - с обзиром на територију коју је захватао рударски ревивр - штитио велико подручје које су обухватили рударски копови, постројења и насеља.⁴⁷ Постојање оваквог система било је условљено и чињеницом да се ова рударска област налазила у непосредној близини границе са Угарском, посебно на почетку средњовековне експлоатације на планини Рудник. Део овог система је свакако била Островица⁴⁸, која је Рудник штитила са севера, док је јужни део Рудника и комуникацију са Борачем и Честином штитило утврђење Неваде (*castrum Nouady*), које се помиње у вези с угарским упадима на територију Србије крајем 14. века.⁴⁹ По

⁴⁵ Необјављена грађа са пројекта: *Arheološka istraživanja na području regiona Kraljevo*, Документација Завода за заштиту споменика културе у Краљеву за 1981. годину, 2-4.

⁴⁶ Утврђење је истраживано 1984. године са укупно шест сонди и том приликом пронађене су керамичке посуде бронзанодобске и средњовековне провенијенције; упор. Мадас, *Резултати сондажних археолошких испитивања*, 214-215.

⁴⁷ У непосредној близини ова два утврђења, у атару села Горња Црнућа налазе се остаци још једне тврђаве, познати под називом *Јеринин град*. Међутим, на овом локалитету није пронађен археолошки материјал који би указивао на средњовековну фазу. Више о томе погледати: Н. Лудајић, С. Поповић, М. Милинковић, *Резултати истраживања вишеслојног налазишта на локалитету Јеринин град-Горња Црнућа код Горњег Милановца*, ЗРМЧ 16 (1988) 83, 90.

⁴⁸ У Островици и Борачу су била седишта власти. О њиховој граници детаљније: С. Мишић, *Поседи великог логотета Стефана Радковића*, Моравска Србија, Крушевац 2007, 7-18.

⁴⁹ У две повеље краља Жигмунда за великаша Петра Перењија, издате 1399. односно 1411. године помиње се неколико угарских продора у Србију пред сам крај 14. столећа. У другој повељи се помиње Перењијев напад на тврђаве Неваде (*Nouady*) и Честин (*Chezton*) 1397. године. На истом месту видети и детаљно о разлозима упада; упор. С. Ђирковић, *Неваде, непознати утврђени град у Србији*, ИГ 1-2 (1995) 13-21.

свему судећи утврђење на Тријесци⁵⁰ је досад неубицирани каструм Неваде. Узвишење Тријеска се налази у непосредној близини села Неваде и представља једну од доминантних тачака на јужним странама Рудника са које је било могуће контролисати пут ка Борачу и Честину. Утврђење на њему, истовремено је са Јерининим градом у Ђуревцу и са манастиром Враћевшницом, задужбином великог челника Радича Поступовича.

За разлику од претходно наведених утврђења, утврђење *Градови*, налазило се три километра источно од данашње варошице, на благој падини Штурца према долини Јасенице, у оквиру самог градског насеља турског Рудника. Због основе класичног квадрибургијума, истраживачи су, све до археолошких сондирања, за ову тврђавицу веровали да је изграђена у античком периоду и да су на њој накнадно вршене само преправке.⁵¹ Међутим, археолошким истраживањима спроведеним осамдесетих година прошлог века утврђено је постојање само турског културног слоја.⁵² На истраженим површинама нису нађени трагови старијег утврђења нити остаци културних слојева који су претходили изградњи турског утврђења, што потврђује мишљење изнето приликом рекогносцирања извршених 1980, да облик утврђења и површински налази археолошког материјала упућују на претпоставку да цео комплекс потиче из турског периода.⁵³ Турски извори ово утврђење први пут бележе средином 16. века, када се у

⁵⁰ Утврђење се налази на купастом, 735м високом брду, 5км југоисточно од Горњег Милановца. Основа утврђења је прилагођена конфигурацији терена, дужине нешто преко 100m и максималне ширине 26m. На најузвишенијој тачки уздижу се неколико метара високи остаци кружне куле пречника 8m. Главни ослонац за одређивање старости грађевине био је керамички материјал који се оквирно припада крају 14. и 15. веку; упор. М. Милинковић, *Средњовековног утврђење на Тријесци код Горњег Милановца*, ЗРМЧ 18 (1988) 133-134.

⁵¹ “Може се претпоставити да су га Турци поправили и изградили на остацима античког града. Но не само по облику, већ ни положај града не одговара типу средњовековних утврђења, која заузимају обично тешко приступачна места, одакле се важни путеви лако контролишу. Град лежи на благој косини Великог Штурца и само је нешто теже приступачан са северне стране.” Насупрот овој аргументацији, на истом месту, о Руднику, истина, врло неодређено пише: “И утврђење подигнуто у његовој непосредној близини “Градови”, по избору места у многоме је везано за рудник који је често требало бранити.” Упор. Бошковић, *Археолошки споменици*, 98, 102.

⁵² Истраживања овог локалитета су извршена 1985. под стручним надзором Д. Мркобрада, сарадника Центра за археолошка истраживања при Филозофском факултету у Београду, и Е. Пејовић, дипломираног археолога. Захваљујемо се Д. Мркобраду који нам је саопштио резултате ових истраживања.

⁵³ Необјављена грађа са пројекта: *Arheološka istraživanja na području regiona Kraljevo*, Документација Завода за заштиту споменика културе у Краљеву за 1980, 3.

попису Смедеревског санцака из 1559/60. године, помиње *хаџа тврђаве Рудник*.⁵⁴ У опису Рудника који је дао Евлија Челебија почетком 1664. године не помиње се утврђење чије су рушевине данас видљиве крај Јасенице, већ само напуштена тврђава на вису изнад града.⁵⁵

Иако је у самом градском утврђењу константован искључиво турски културни слој, на подручју око Јасенице постојало је средњовековно насеље чији трагови, скривени под и данас видљивим остацима турског Рудника, до сада нису у довољној мери истражени. Ипак, на основу досадашњих истраживања, можемо констатовати да се на простору који је могао припадати једном насељу, налазе остаци средњовековних насеобинских објеката, могућа некропола, две цркве и два рударска постројења.

Индикативан је топоним *Миса* који би указивао да се на овом месту налазила и једна од, у изворима посведочених, римокатоличких цркава. Међутим, археолошка истраживања су утврдила да овај објекат и основом и оријентацијом представља типичну џамију, која припада групи једнокуполних џамија, скоро квадратног облика, са минаретом и троделним тремом испред улаза. На основу аналогија са џамијама 16. столећа, време њеног настанка сужава се на шесту деценију 16. столећа.⁵⁶

Испод грађевине је констатован средњовековни културни слој са археолошким материјалом краја 14. и прве половине 15. столећа, што показује да је на овом простору постојало насеље и пре доласка Турака, али и да испод није било старијег култног места.⁵⁷

У непосредној близини *Мисе* извршена су сондажна истраживања средњовековних рударских насеобинских објеката који су се налазили испод грађевине из ранотурског периода. На основу карактеристичних уломака грнчарије истраживачи сматрају да је старија грађевина припадала српском средњовековном насељу 14. и прве половине 15. века.⁵⁸

⁵⁴ А. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век III*, Чачак 1985, 38. (=Аличић, *Турски катастарски пописи 3*)

⁵⁵ Evlija Čelebi, *Putopis, odlomci o jugoslovensakim zemljama*, Sarajevo 1973, 379. (=Čelebi, *Putopis*)

⁵⁶ Д. Минић, *Џамија Миса у Руднику*, Рашка баштина 3, Краљево 1988, 229-233. (=Минић, *Џамија*)

⁵⁷ Д. Минић која је вршила археолошка истраживања локалитета *Миса* сматра да ова грађевина ни у каснијем периоду (ту мисли на време аустријске управе у 18. веку) није служила као римокатоличка црква, јер су се у њеној унутрашњости, све до коначног рушења, задржали сви карактеристични елементи исламске богомоље; упор. Минић, *Џамија*, 233.

⁵⁸ Д. Мркобрад, Д. Богосављевић, *Истраживање средњовековног рударства и металургије на Руднику*, Зборник радова Народног музеја у Чачку XVIII(1988), 51, нап. 37. Материјал није објављен, због чега податак треба узети са извесном резервом.

Средњем веку, могла би да припада и некропола, која је заузимала простор од око 130м x 40м на брду Вијуљ, више Градова. Иако у два истражена гроба није пронађен било какав археолошки материјал на основу кога би се могла извршити прецизнија детерминација, може се претпоставити да је гробље припадало насељу на Градовима, односно једној фази његовог живота.⁵⁹

Недалеко од *Muse*, према Јасеници, седамдесетих година 19. века, још увек су били видљиви остаци црквене грађевине. Још је Шафарик обилазећи турски Рудник забележио да је поред развалина кућа, утврђења и џамије видео и развалине цркве. Нешто касније исто место је обишао и Ј. Мишковић који је забележио да је, на неколико корака од *Muse*, видео остатке православне цркве, као и развалине неке манастирине на десној обали Јасенице.⁶⁰ У питању су вероватно остаци цркве на десној обали реке Јасенице, близу њеног извора у засеоку Градови, потес Стубло. Почетком 20. века, на том месту је Ракић, који је обилазио Качер, видео остатке мале православне цркве, од које су остали зидови и часна трпеза. Поред црквине налазили су се надгробни споменици, од којих једини датовани потиче из средине 18. века.⁶¹ Иначе, за овај потес, народно предање везује постојање истоименог насеља.⁶² Потврду овог предања можемо наћи у турском попису из 1521/3. године у коме се, као једна рудничких махала, помиње и махала Николе сина Степана у пределу Стубл са осам кућа. Ово је прва махала која се у попису наводи након џемата муслимана.⁶³

Поменути османски попис, као и два која му претходе, не могу се заобићи уколико желимо да утврдимо какве су се демографске промене одиграле на овом простору у времену након нестанка српске средњовековне државе. Интересантно је да се у најранијим пописима,

⁵⁹ Необјављена грађа са пројекта: *Arheološka istraživanja na području regiona Kraljevo*, Документација Завода за заштиту споменика културе у Краљеву за 1981, 5-7.

⁶⁰ *Извештај Др Јанка Шафарика*, 258; Мишковић, *Опис*, 219.

⁶¹ С. Савовић, *Срце у камену, крајпуташ и усамљени надгробници рудничко-таковског краја*, Горњи Милановац 2009, 276.

⁶² Радојевић, *Рудник*, 24.

⁶³ Попис није прецизно датан. А. Аличих га ставља у 1525. док С. Катић сматра да је извршен у периоду од 1521. до 1523. године. упор. А. Аличих, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије. XV и XVI век I*, Чачак 1984, 357 (=Аличих, *Турски катастарски пописи I*); С. Катић, *Рудник*, 142. Иста махала се помиње и у попису из 1516. само без одреднице да се налази у пределу Стубл; упор. Аличих, *Турски катастарски пописи I*, 275.

помиње значајан број села у околини Рудника, са релативно великим бројем становника. Пет села припадало је, заједно са самим градом, владаревом имунитетном добру – хасу. Међу њима су била и села Горња Красовица и Коларица, за која се наводи да су рудници сребра. Горња Грасовица је данашњи засеок села Мајдана, Краснојеваци. Ово, некада велико и засебно село, било је настањено искључиво хришћанским становништвом и имало је свој пазар, што указује на континитет са насељем коме је припадала црква у Саставцима. Низводно од овог села налазила се поменута Коларица, чије је друго име било Доњи Грасовци. Из овог села се због недостатка воде иселио део становника који се настанио у Опашеву.

Становници самог Рудника основали су села Равни и Рудничкиште, која се у пописима први пут јављају 1516. и 1523. године. За Равне се претпоставља да се налазило на месту данашњег Рудника а вероватно су га населили становници истоимене рудничке махале. Рудничкиште је основано на месту данашњег мајданског засеока Злокућа.⁶⁴ У близини овог насеља налази се један од најважнијих рударских рејона на планини Рудник код Језера, за који се задржало име Старо Рудничкиште све до времена Шафарикових ископавања.⁶⁵ Међу рударским насељима на овом подручју још се помиње и Вујосава, која се налазила на истоименом потесу у близини рејона Чесмица, такође у атару Мајдана.⁶⁶

У самом Руднику, према најранијем сачуваном попису Смедеревског санцака из 1476, сачињеном само седамнаест година након пада Деспотовине, пописано је 677 кућа. Индикативна је чињеница да насеље није променило име те се у овом и свим наредним пописима користи српски назив Рудник, уз који се не користи реч *Yeni* (Нови) или неки други придев који би говорио о томе да је у питању насеље различито од старог средњовековног.⁶⁷ Такође, овако велики број хришћанских

⁶⁴ Уз Рудничкиште се у пописима из 1560. и 1572. године помиње и његово друго име Злокућани. Ово насеље турски пописи први пут бележе 1521/23. године када је забележено као рудник сребра а настало је када „Неки од раје Рудника су дошли, ту се настанили па је уписано као самостално село.“ Упор. С. Катић, *Рудник*, 137; Аличич, *Турски катастарски пописи 1*, 368; А. Аличич, *Турски катастарски пописи 2*, 9; Аличич, *Турски катастарски пописи 3*, 20.

⁶⁵ Шафарик је ископавања римског храма вршио на месту Старом Рудничкишту; упор. *Извештај Др Јанка Шафарика*, 259.

⁶⁶ Катић, *Рудник*, 137.

⁶⁷ Турска реч Мајдан (рудник) почиње да се од 18. века користи да означи подручје које данас обухвата атар села Мајдан. Аустријски официр Јосиф Павле Митесер описујући свој пут од Бруснице ка Руднику, 1784. године пише: „Der Weg,

кућа указује на малу вероватноћу да је у периоду турског освајања дошло до неког већег померања становништва на овом простору. До тога није дошло ни у касније, о чему сведочи готово идентичан број кућа забележен у попису из 1516. године.⁶⁸ О континитету насеља на изворишту Јасенице, говори и помен махале која се налазила на потесу Стубал у пописима из 1516, 1521/23. и 1560. године.⁶⁹ Значајан пад становништва Рудника бележи се тек након епидемије куге која је избила почетком треће деценије 16. века, и која је означила почетак опадања овог рударског центра.⁷⁰

so sich rechts nacher Maydan abwendet, führet immer neben der Despotovicza fort; der bessere Weg aber, den man auch von heir aus mit Wägen ganz commode befahret und [der] recht fasten, grobsandigten Boden hat, continuiert weiter von letzt beschriebenen Bach 5 Minuten zimlich gäh bergauf und eine Stund durch hochstämmig recht schitteren Eichwald auf der Anhöhe fast eben fort, doch immer mehr etwas unmerklich bergauf zu den Dorf, so rechts von den Weg auf etwas niedrigeren Anhöhen liegen bleibt.” Митесеров извештај је објавио Д. Пантелић, *Војно-географски описи Србије пред Кочину крајину од 1783 и 1784 год*, Споменик СКА 82 (1936) 77.

⁶⁸ Уколико се у међувремену и одиграла побуна на овом простору о којој говори Евлија Челебија ни она није у значајнијој мери утицала на судбину града. Према Челебији побуну је угушио Гази Бали-бег који је том приликом уништио утврђење. Бали-бега Хазим Шабановић идентификује као Бали-бега Малкочевећа који је био смедеревски санџак-бег од 1475. Погрешан превод речи *kale* са српском речју град, може довести до забуне и погрешног закључка да је гушење побуне довело да разарања самог градског насеља и расељавања становништва; упор. *Čelebi, Putopis*, 379.

⁶⁹ Први помен ове махале је у попису из 1516. године где је забележена као махала Николе, сина Степана. У следећем попису из 1521/23. године забележено је да се налази у *предјелу Стубла*, да би у попису из 1559/60. била убележена само као *махала Стуба*; упор. Аличић, *Турски катастарски пописи 1*, 275, 359; Аличић, *Турски катастарски пописи 3*, 17.

⁷⁰ Катих, *Рудник*, 142-144.

Vladeta Petrović – Dejan Bulić
UBICATION ISSUES CONCERNING
MEDIEVAL TOWN OF RUDNIK
(Summary)

Medieval town of Rudnik represented the center of the one of the most important mining regions of Serbia, marked by the continuous mining exploitation ranging from Prehistoric Times to the present. In spite of the fact that this settlement was one of the most important mining towns in Medieval Serbia, its exact location has not been determined yet. Considerable changes that occurred in the settlement network at the beginning of the XIXth century have by all means contributed to this, as well as the abundant material vestiges witnessing to the developed mining activities on the wide mining district. Researches conducted by this day have pointed out to three possible localities where Medieval Rudnik is to be searched. Judging on the concentration of the remains of the sacral objects and of the necropolises on the relatively small area of Rudničište, the fact that the majority of the authors brought this territory into connection with the very heart of the medieval settlement is made clearly comprehensible. Contrary to Rudničište, where the significant number of medieval remains disappeared under the construction works of the new settlement, in the territory of Majdan village, the remains attesting the former mining industry, altogether with the remains of several churches, necropolises and fortifications can be seen even today. The material remains, as well as the first Turkish registers, point out to Gradovi as the potential locality of Medieval Rudnik, where once a Turkish settlement existed. A relatively large number of Serbian houses was being noted in the registers until the middle of the XVIth century and the beginning of the decline of this mining site, which confirms the hypothesis that Turkish Rudnik and Medieval Rudnik occupied, in all likelihood, one and the same location.

Keywords: Rudnik, Rudničište, Majdan, Krasojevci, Gradovi, medieval mining towns, urban district.